

Moerwijk Den Haag

Projectbeschrijving bij 'Idealen in aanbouw: woonwijken met diensten en zorg'

In opdracht van

Aedes-Arcares Kenniscentrum Wonen-Zorg
Postbus 8258 3503 RG Utrecht, Oudlaan 4 3515 GA Utrecht
Telefoon 030 273 97 75, fax 030 273 96 52
www.kenniscentrumwonzorg.nl

Hans van Rossum

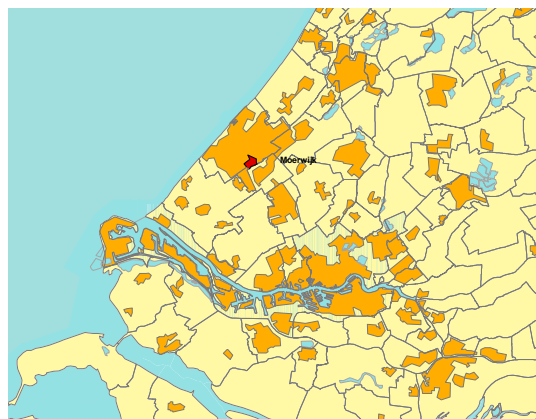
september 2005



RIGO Research en Advies BV
De Ruyterkade 139
1011 AC Amsterdam
telefoon 020 522 11 11
telefax 020 627 68 40
<http://www.rigo.nl>

Locatie en programma

Voor Den Haag is “Zuidwest” met de wijken Morgenstond, Bouwlust, Vrederust en Moerwijk, wat “Nieuw West” is voor Amsterdam. Uitbreidingswijken die al voor de Tweede Wereldoorlog op de tekentafel zijn ontstaan, maar die grotendeels in de jaren vijftig tijdens de wederopbouw zijn gerealiseerd. Daarmee zijn deze wijken ook ingeklemd tussen de traditionele en de moderne opvattingen in de



architectuur en stedenbouw uit die tijd. Vooral Moerwijk is daar een mooi voorbeeld van, met een vooroorlogs deel waar Berlage zich kenbaar maakt in een meer gesloten stedenbouwkundige opzet en een aaneengesloten bebouwing. Het grootste deel van de bebouwing en de stedenbouwkundige opzet van Moerwijk is echter volgens een plan van Dudok uit 1949 met open blokken en veel openbaar groen. Zuidwest is met 32.000 woningen wel een stuk kleiner dan haar Amsterdamse tegenhanger (54.000 woningen). Maar ook in Zuidwest bestaat deze woningvoorraad voornamelijk uit goedkope portieketagewoningen die aan vervanging toe zijn. De herstructurering van Zuidwest heeft de laatste jaren een meer structurele aanpak gekregen na een lange aanloop van sloop of instandhouding van losse projecten. Voor Moerwijk is eind 2004 de gebiedsvisie *Moerwijk straks* vastgesteld. De plannen zijn om tot 2010 ruim 2300 woningen, een kwart van de woningvoorraad, te slopen en te vervangen door nieuwbouw in de duurdere huur- en koopsector. Voor de resterende corporatiewoningen zijn geen renovatieplannen opgesteld; vermoedelijk zal een deel van deze voorraad na 2010 worden gesloopt. De voorstellen in de gebiedsvisie moeten de positie van Moerwijk op de woningmarkt verbeteren en de leefbaarheid in de wijk vergroten.

Moerwijk en wonen met zorg

Bij de start van het project in het jaar 2000 wordt Moerwijk trots aangekondigd als de eerste woonzorgzone die in bestaand stedelijk gebied zal worden ontwikkeld. De wijk huisvest op dat moment ongeveer 20.000 inwoners en dat is tweemaal de schaal van de denkbeeldige STAGG-wijk (10.000 inwoners) die als minimumnorm geldt voor het benodigde draagvlak van voorzieningen. De woonzorgzone beslaat de gehele wijk maar het assenkruis van doorgaande wegen deelt de wijk feitelijk op in vier kleine buurten. Elk op zich zijn deze buurten weer te klein voor afzonderlijke voorzieningen. Er zijn drie zorgcentra in

Moerwijk die fungeren als uitvalsbasis voor zorg en diensten. Op het Erasmusplein waar de twee grote doorgaande wegen elkaar kruisen staat het CoornhertCentrum. Het is een traditioneel verzorgingshuis dat al enige jaren op de nominatie staat om te worden vervangen. In het naastgelegen servicepunt 'de POST'



– een voormalig postkantoor – bevindt zich het zenuwcentrum van de woonzorgzone. Het buurtbeheerbedrijf is er gevestigd, de stichting Woonzorgzone Moerwijk vindt er domicilie en de contacten met wijkbewoners van discussiecafé's tot tentoonstellingen vinden hier plaats. Buiten op het Erasmusplein is ook de signatuur van de woonzorgzone in het plaveisel afgedrukt: langs het plein gaat de 'obstakelvrije looproute' die de wijk diagonaal doorkruist en daarbij de zorgcentra met elkaar verbindt. Lopend in zuidelijke richting langs deze route komen we bij Striyp-Waterhof dat een zorgcampus van bijzondere allure kan worden genoemd. Oorspronkelijk was de Striyp het verpleeghuis en Waterhof het verzorgingshuis, maar na de vernieuwing is er een verpleeghuiscomplex overgebleven en verschillende complexen voor zelfstandig wonen met zorg ook voor de toenmalige bewoners van het verzorgingshuis. Midden in de woonwijk Moerwijk-Oost bevindt zich het derde zorgcentrum van Moerwijk: Woonzorgcentrum Moerwijk. Dit vernieuwde en deels gerenoveerde complex bevat alle onderdelen van het huidige assortiment voor zorg en verblijf voor ouderen. Er zijn aanleunwoningen, er zijn appartementen voor verzorgingshuiszorg en er is een inpandig hofje van Weldam voor de kleinschalige verzorging van dementerenden (15 plaatsen). Het zijn drie zorgcentra in dezelfde wijk, maar met een zeer uiteenlopende ambiance. De ligging aan drukke verkeerswegen, midden in de woonwijk of als afzonderlijke zorgenclave buiten de bestaande bebouwing zijn essentiële verschillen. Daar komt nog bij dat de architectuur en de aankleding uit verschillende perioden stammen. Er valt kortom voor de bewoners te kiezen. Volgens Loes Hulsebosch, projectleider van de woonzorgzone, moet erkend worden dat gewoon blijven wonen in de wijk een mooi streven is, maar dat veel ouderen in deze wijken toch behoefte hebben aan een meer beschermde en veilige omgeving.

Het ontstaan van de woonzorgzone

Het initiatief voor de ontwikkeling van een woonzorgzone in Moerwijk komt van de gemeente Den Haag. De eerste blik is gericht op alle wijken van stadsdeel Escamp waar de wijken van Zuidwest onderdeel van zijn. Op basis van een objectieve en subjectieve vergelijking naar de geschiktheid voor ouderenhuisvesting krijgt de wijk Moerwijk tenslotte de voorkeur. Een belangrijk argument om Moerwijk als voorbeeldproject te kiezen was dat de herstructurering nog op zich zou laten wachten en dat het initiatief aansloot bij bestaande

samenwerkingsverbanden tussen woon- en zorgaanbieders. De gemeenteraad stelt in november 2000 het programma voor de woonzorgzone Moerwijk vast en verleent een subsidie van 4,5 miljoen euro om het project op te zetten en een begin te maken met de uitvoering.

In de gemeentelijke beleidsvorming geldt Moerwijk sindsdien als een pilot-project om de organisatorische en fysieke voorwaarden van het ontwikkelingsconcept te verkennen. Een van de eerste organisatorische voorwaarden is in ieder geval om alle betrokken partijen in een werkverband te organiseren. In maart 2001 is dat zover en komt er een Stuurgroep van de betrokken zorginstellingen, woningcorporaties en welzijnsdiensten die zich scharen achter de doelstelling om Moerwijk in te richten als een woonzorgzone. Deze opgave is in vier deelprojecten uitgewerkt: 1) wonen, 2) woonomgeving 3) zorg & diensten 4) ict en moderne technologie.

De stuurgroep voor de ontwikkeling van de woonzorgzone wordt na enige jaren omgevormd tot de stichting Woonzorgzone Moerwijk. Dankzij deze rechtspersoon ontstaat er een duidelijk aanspreekpunt waar externe partijen ook formele relaties mee kunnen aangaan. De stichting geeft de woonzorgzone een eigen gezicht en brengt eenheid in handelen en continuïteit in samenwerking.

De veranderende context van vernieuwing

Het startpunt voor de woonzorgzone ligt in een meer gebiedsgerichte organisatie van het zorgaanbod. De landelijke ontwikkelingen, maar ook de verwachte halvering van de intramurale capaciteit in Moerwijk maken dat de mensen niet zozeer in zorginstellingen zullen verblijven, maar zo lang mogelijk zelfstandig in hun eigen woonomgeving blijven wonen. Daarmee is deze omslag ook een verschuiving van een sectorale verantwoordelijkheid naar een publieke verantwoordelijkheid. De gemeente ziet het dan ook als haar taak de noodzakelijke fysieke en organisatorische voorwaarden te scheppen. Het uitgangspunt van zorg verschuift daarmee ook naar een integrale benadering die zich niet beperkt tot mensen in de wijk die langdurig zorg nodig hebben of de ouderen, maar die zich richt op alle wijkbewoners. In de woorden van Loes Hulsebosch: "de woonzorgzone is een wijk waar alle mensen prettig kunnen wonen." Om de resultaten van de woonzorgzonering te bepalen kun je volgens haar dan ook niet volstaan met het beschrijven van aantallen opgewaardeerde of nieuw gebouwde woningen, het noemen van de maatregelen in de openbare ruimte en het beschrijven van de verbeterde en nieuwe zorg- en dienstverlening. Het uitgangspunt wordt gevormd door de verschillende levensdomeinen waarin mensen verkeren. Het is een samenspel van geestelijke en fysieke gezondheid, van sociale en fysieke omgeving dat de kwaliteit van leven uitmaakt.

Moerwijk werkt in herstructureringstermen dus in eerste instantie aan de sociale pijler en de samenlevingsopbouw. Maar dat betekent ook dat er geïnvesteerd wordt in een bebouwing en een sociale infrastructuur voor een doelgroep en een wijk die er misschien wel anders uit zal gaan zien. Bij de start van het initiatief in

2000 was een belangrijk argument dat het aandeel ouderen in de wijk zo hoog was. Maar liefst 23% van de bewoners was ouder dan 65 jaar en 13 % ouder dan 75 jaar. Dat aandeel ligt in 2004 met 17,8 en 10,5% alweer een stuk lager en de gemeentelijke prognose voor 2010 is dat er 13,9% 65-plussers zullen zijn en 7,8% 75-plussers. Maar ook in Moerwijk worden de programma's bijgesteld en is er een herbezinning op de vernieuwingsopgave. Meer aandacht voor de huidige bewoners in de herstructurering betekent ook hier dat ouderen en mensen die zorg nodig hebben meer aandacht en plaats zullen krijgen.



De Strijp-Waterhof

Het ontwikkelingsprogramma

Het programma voor de woonzorgzone Moerwijk benadrukt en stimuleert in het bijzonder de participatie van wijkbewoners en kennisoverdracht. Er is veel gewonnen als allochtone en autochtone wijkbewoners meer betrokken raken bij hun eigen leefomgeving. Kennisoverdracht heeft hierbij zowel een interne als externe functie. Er wordt gewerkt aan de monitor en aan een communicatieplan om kennis en informatie te verspreiden over de resultaten van Moerwijk. Voor mensen binnen de wijk, maar ook voor andere initiatieven elders.

Om de bewoners en werkers bij de ontwikkeling van de woonzorgzone mee te laten denken en mee te laten doen is het project “de lerende woonzorgzone” uitgevoerd met als doelstellingen:

- Een permanent leerproces op gang te brengen, dat gestuurd wordt door gelijkwaardige ervaringskennis van bewoners én expliciete kennis van beleidsmakers en professionals (nota's en beleidsstukken).

- De competentie tot zelfsturing en communicatie vergroten van beleidsmakers, professionele werkers en Moerwijk-bewoners, die zonder deze ondersteuning onvoldoende in staat zijn hun eigen, gewenste leefconcept te realiseren.

De stand van zaken in 2005

In het bedrijfsplan 2005 en het programma van de stichting Woonzorgzone Moerwijk worden de behaalde resultaten en de resterende opgaven op basis van de uitgangspunten aan de start in 2001 gepresenteerd.¹

<i>Ambitie</i>	<i>Uitwerking</i>
Levensloopbestendige woningvoorraad	Minimaal 25% aanpasbare woningen Minimaal 4 % integraal toegankelijke woningen Beschutte woonvormen voor ca 5% van bevolking
Woonomgeving barrièrevrij en veilig	Voetgangerscirkels verbinden woningen met voorzieningen en openbaar vervoer
24 uren zorg binnen loopafstand aanwezig	Zorgcentrum of zorgpost binnen 200 meter
Zorg mag niet gaan overheersen in de wijk	Maximaal 25% van bevolking AWBZ-zorg
Service en welzijn gaan voor zorg	Aansluiting op gecertificeerd en betaalbaar dienstenpakket (thuishulp, welzijn) mogelijk

Deelprogramma wonen

Minimaal 25% aanpasbaar op een woningvoorraad van 10.000 woningen betekent een behoefte aan 2500 woningen. Bij een beschikbare voorraad van 900 woningen levert dat een opgave op van 1600 woningen op (deels nog in uitvoering). Het oorspronkelijke idee om bestaande begane grond portiekflats op te plussen is na de evaluatie van de eerste 38 opgepluste woningen verlaten. De investeringen bleken te hoog in relatie tot de resultaten wat betreft wooncomfort en verbeterde toegankelijkheid. Daarom is verder ingezet op het opplussen van galerijflats. Inmiddels zijn in die categorie drie galerijflats opgewaarderd met in totaal 231 woningen. Het betreft de Vestia flat aan het Erasmusplein, de HaagWonen flat aan het Erasmusplein en de Staedionflat aan de Sara Burgerhardtweg. Naast fysieke opwaardering is een domoticapakket toegevoegd aan deze woningen. De resterende opgave zal in de aanstaande nieuwbouw moeten worden gerealiseerd. De opgave van 4% integraal toegankelijke woningen (400 woningen) wordt voor een deel opgevangen door de 190 aanleunwoningen die al bij het woonzorgcentrum Moerwijk staan en door de 114 nieuwbouw ouderenwoningen aan de Polanenhof bij De Strijp-Waterhof. De

¹ Overgenomen uit J. Singelenberg: Moerwijk: de eerste Haagse woonzorgzone wordt zichtbaar, Aedes-Arcares Kenniscentrum Wonen-Zorg, februari 2002

resterende opgave moet worden gerealiseerd in de nieuwbouw ter vervanging van het CoornhertCentrum en in de nieuwbouw in Moerwijk Zuid.

Het beschut/beschermd wonen is destijds op 5% van de bevolking gesteld. Dat betekent bij een bevolking van 20.000 zielen een opgave van 1000 eenheden. In de verantwoording wordt de intramurale voorraad onder dit aanbod geschaard. Gegeven is echter dat de behoefte aan deze woonzorgvorm afneemt. De Stichting Woonzorgzone heeft haar doelstellingen m.b.t. dit punt daarom drastisch herzien. In dit kader worden het nieuwe Hofje van Weldam bij woonzorgcentrum Moerwijk (15 bewoners) en het Hofje van Castellum aan de Polanenhof (20 bewoners) gezien als voorzieningen die meer voldoen aan de toenemende vraag naar beschermd wonen voor dementerenden, indien gewenst met hun niet-demente partner. Alle zorgcomplexen zijn bezig met nieuwbouw; het is uiteraard nog afwachten in hoeverre deze ook werkelijk beantwoorden aan de kwantitatieve en kwalitatieve behoefte.

Deelprogramma woonomgeving Beheer en Verkeer

Een veilige en barrièrevrije woonomgeving betekent behalve goed beheer (vegen, snoeien, goede verlichting) ook dat mensen zich zonder veel obstakels op de weg kunnen verplaatsen. In Moerwijk zijn twee obstakelvrije looproutes gerealiseerd. Dit zijn routes waar voldoende ruimte is voor een rolstoel of kinderwagen, waar de stoepanden worden afgeschuind en waar oversteekplaatsen zijn voorzien van verkeerslichten die lang genoeg op groen staan. De eerste obstakelvrije route is eind 2002 aangelegd en gaat diagonaal door Moerwijk langs verschillende voorzieningen. In 2003-2005 is het resterende deel gerealiseerd, waaronder ook de aanleg van een nieuwe rotonde bij de oversteek naar het Zuiderpark, de opwaardering van het Erasmusplein en de verbreding van tramhaltes. De gemeente heeft rond de 500.000 euro aan deze routes besteed. Er is als reïntegratieproject een buurtbeheerbedrijf opgericht dat zich richt op het vergroten van de leefbaarheid en veiligheid in de buurt en op het schoonhouden van de wijk; vooral de verloedering van het openbare groen tussen de flats wordt op deze wijze tegengegaan.

Deelprogramma zorg en diensten

Een uitgangspunt was dat zorg geen overheersende rol in de wijk mocht spelen. De woonzorgzone is immers een manier om integratie in gewone wijken te bevorderen en niet bedoeld als zorgenclave. De 25% -norm als maximum voor het aandeel wijkbewoners met AWBZ-zorg lijkt arbitrair en gelet op de gekozen uitwerking van de woonzorgzone wat achterhaald. In het laatste bedrijfsplan heeft de Stichting Woonzorgzone dit criterium dan ook losgelaten en zij spreekt nu van 'de noodzaak van een gemêleerde bevolkingssamenstelling van jong en oud, die kansen biedt voor onderlinge zorgzaamheid'. Verder is er de norm dat 24-uurszorg binnen loopafstand aanwezig moet zijn. Aangezien bijna elke plek in Moerwijk binnen 200 meter van een verzorginghuis ligt, is de conclusie dat 24-uurszorg op loopafstand aanwezig is. Er zijn veel initiatieven op het gebied van

alarmering, informatie en advies, maaltijdverstrekking en dergelijke. De drie verzorgingshuizen trekken bijvoorbeeld gezamenlijk op in het kader van extramurale AWBZ-regeling diensten bij wonen met zorg. Opmerkelijk is dat dit initiatief valt onder de paraplu van de Stichting Woonzorgzone Moerwijk. Ook dit is een voorbeeld waaruit blijkt dat de stichting eenheid naar buiten weet te realiseren.

Naast de servicepunten in het CoornhertCentrum en op de Polanenhof, is er in Oost aan het Heeswijkplein ook een servicepunt waar wijkbewoners terecht kunnen voor hun vragen op het gebied van wonen, zorg en welzijn. Aan het Heeswijkplein tegenover het servicepunt bevindt zich een flat van Vestia, die door haar ontwerp uitstekend past in de woonzorgzone. De combinatie van galerij met verblijfsruimte aan de zonzijde van het Heeswijkplein, maakt dat de bewoners worden uitgenodigd tot ontmoeting met elkaar en met hun omgeving. Aan hetzelfde plein ligt ook 'De Verrassing', een steunpunt voor verstandelijk gehandicapten. Ongeveer 25 cliënten van De Compaan wonen zelfstandig in woningen rondom het plein en kunnen voor maaltijden en gezelschap terugvallen op het steunpunt. Integratie van deze groep met andere groepen op en rond het plein die woonbegeleiding kunnen gebruiken (mensen met alcohol- of psychiatrische problematiek), is niet haalbaar gebleken.

Er zijn geen integrale zorgteams die alle zorgsectoren bestrijken. Het initiatief Moerwijk is dan ook ontstaan vanuit de ouderenzorg. De drie verzorgingshuizen hebben afzonderlijke plannen ontwikkeld voor de vervanging van de intramurale capaciteit door zelfstandige huisvesting met zorg. Zij zijn concurrenten van elkaar wat betreft de kwaliteit en de sfeer van het aanbod. Maar dat weerhoudt ze er niet van om één lijn te trekken als het gaat om een gebiedsgerichte aanpak en de toegankelijkheid van het aanbod.

Integraal én sociaal

De woonzorgzone in Moerwijk bevindt zich aan de vooravond van de herstructurering. De software van zorg en diensten is al ontwikkeld, maar de vraag is hoe de stedelijke vernieuwing zich daar straks bij past. Er is al veel nieuwbouw gerealiseerd voor ouderen in of in de buurt van bestaande zorgcentra. Daarmee is al een ruim geconcentreerd aanbod beschikbaar. De gebundelde deconcentratie van wonen met zorg, zoals we die in de blauwdrukken van woonzorgzones zien, is dan niet geen haalbare kaart meer. De behoefte aan een veilige en beschutte woonomgeving is misschien ook wel sterker dan de behoefte om gewoon in de wijk te blijven wonen. Ook ouderen kiezen met hun voeten. De opgave is en blijft om een aanbod van zorg en diensten mogelijk te maken dat ervoor zorgt dat mensen niet vanwege de benodigde zorg hoeven te verhuizen. Moerwijk toont zich als een sociale variant van de woonzorgzone.

Meer informatie over “Idealen in aanbouw: woonwijken met diensten en zorg”

Op de website www.kcwz.nl:

- Artikel Idealen in aanbouw, woonwijken met diensten en zorg: een kritische beschouwing over het concept woonzorgzone en de vaak moeizame weg van abstract concept naar concrete wijk in VINEX-wijken en bestaande wijken.
- Acht projectbeschrijvingen: Leidschenveen bij Den Haag, DE Wijk bij Tilburg, Leidsche Rijn bij Utrecht, IJburg bij Amsterdam, Moerwijk in Den Haag, De Westelijke Tuinsteden in Amsterdam, Krakeel in Hoogeveen en Levensloopbestendig Spijkenisse.